

לשון הרע והלבנת פנים בשיחות צוות בצבא

סרן, הרב שאול חבנו - רב בא"ח 98

א. הקדמה

ב. היתרים בלשון הרע והלבנת פנים

ג. הגבלות ותנאי הפוסקים לאמירת לשון הרע בהיתר

ד. תועלת בשיחות צוות

ה. לשון הרע במחנה הצבא

ו. סיכום

א. הקדמה

ישנו נוהג הקיים שנים רבות ביחידות העלית בצה"ל, הקרוי "שיחת צוות". בשיחה זו נדרשים הלוחמים לומר בצורה חופשית את דעתם על התנהגות והתנהלות חבריהם לצוות במהלך השבוע שחלף וזאת על מנת להשתפר ולהתמקצע באופן מתמיד. לאחרונה נוהג זה עבר גם ליחידות קרביות סטנדרטיות, ועל כן התרכו החיילים השואלים האם הדבר מותר מבחינת הלכות לשון הרע וכך הלבנת פני חברו ברכים.

לאמיתו של דבר שאלה זו איננה חדשה בשדה הציבורי. מערכת החינוך בנויה על כך שיש ישיבות מורים בהם מדברים על תלמידים. רופאים היודעים פרטים קריטיים על מטופלים יכולים להועיל לציבור בכך שאותם פרטים יפורסמו לגורמים רלוונטיים, ישיבות של צוות הניהול של כל ארגון מערכתי וכו' וכו'. אם כן יש לברר את מקור ההיתר לדבר ללשון הרע בסיטואציות כאלו בכלל, ובשיחות צוות צבאיות בפרט, האם מותר ומתי מותר.

ב. היתרים בלשון הרע והלבנת פנים

איסור לשון הרע הוא מן האיסורים החמורים ביותר בתורה, וכפי שחכמים הגדירו¹ אותו כשקול כנגד שלושת האיסורים של ייהרג ובל יעבור. ובכל זאת לא מצינו² הלכות מסודרות בנושא חמור זה עד לחיבורו של החפץ חיים שבעצמו נדרש לשאלה זו ועונה את תשובתו. גם איסור הלבנת פנים נחשב חמור ביותר עד כדי כך שעדיף לאדם למות ולא לעבור עליו³ וגם עליו לא נכתבו הלכות מסודרות. פרדוקס זה הוא במידה רבה הבסיס למאמרנו, שכן

1 עיין רמב"ם הלכות דעות פרק ז הלכה ג.

2 כפי שכותב החפץ חיים בהקדמה לספרו.

3 ברכות מג, ב.

אמנם מחד גיסא לשון הרע והלבנת פנים הם דברים חמורים המחריבים את העולם והגורמים לכך שצבא ישראל לא ינצח במלחמות למשל⁴, אבל מאידך גיסא לא ניתן לטפל בכשלים ולשפר מערכות ציבוריות ללא שמציפים גם דברים רעים. לצד איסורים רבים באמירת לשון הרע אותם מונה החפץ חיים, שמא יש מצבים שבהם לא עוברים על האיסורים הללו ואולי אף מצווה יש בהם.

מהם אם כן המקורות לכך שניתן ואולי אף מצווה לטפל בכשלים או בעיות על ידי אמירת לשון הרע או הלבנת פנים?

א. היתרים בלשון הרע

התלמוד הבבלי לא עוסק בשאלה זו. אמנם בירושלמי⁵ כתוב שמותר לומר לשון הרע נגד בעלי מחלוקת מכך שנתן הנביא ביקש מבת שבע שתלך לספר לדוד המלך על מעשיו של אדניה - "ואני אבא אחריו ומלאתי את דבריו"⁶. כלומר שנתן מאיץ בבת שבע לומר לשון הרע על אדניה ומחזק אותה בכך שאף הוא יצטרף לדברים שלה.

בדומה לכך, פוסק הרמב"ם⁷ וכן פסקו הטור והשולחן ערוך⁸, שמותר לומר לשון הרע כדי למנוע היזק גופני או ממוני ומי שלא עושה כן אף עובר בלאו. וכך כתבו:

"או ששמע שאנשים חושבים עליו רעה וטומנים לו פח, ולא גילה אוזן חברו להודיעו, הרי זה עובר על מה שנאמר בתורה לא תעמוד על דם רעך".

הפתחי תשובה⁹ הזהיר מהסכנה שטמונה בחשש מאיסור לשון הרע בזמנים שצריך לספר על סכנות וכדומה:

"וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עוון גדול יותר מזה, וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חברו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע וכו' והדברים מסורים ללב, אם כוונת המספר לחבירו רעה, הרי זה בכלל איסור לשון הרע, אבל אם כוונתו לטובה להזהיר את חברו ולהצילו מפח יקוש, מצוה רבה היא ותבוא עליו ברכה".

יוצא מדבריו שיש לחשוש מחוסר אינפורמציה במקום צורך יותר מאיסור לשון הרע עצמו,

4 ירושלמי פאה פרק א הלכה א.

5 פאה, שם.

6 מלכים א' א, יד.

7 הלכות רוצח פרק א הלכה יד.

8 חושן משפט סימן תכו סעיף א.

9 אורח חיים סימן קנו.

והכל תלוי בכוונת המספר אם כוונתו לתועלת אם לאו. גם החפץ חיים כתב¹⁰ את ההיתר הזה אך סייג אותו בשבעה תנאים (בהם נעסוק בהמשך), כדי לצמצם את הבעייתיות של לשון הרע למינימום ולדייק את בעל האינפורמציה לכוון לתועלת בלבד. מכל אלו העלה הרב עובדיה יוסף¹¹:

"היודע שהאיש המבקש את רשיון הנהיגה, הוא חולה במחלה סמויה, שאינה ניתנת להבחנה בבדיקה שגרתית, כגון מחלת הנפילה וכיוצא בה, עליו להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו, כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש".

היתר נוסף באמירת לשון הרע הידוע בשם: "אפי תלתא" הובא במסכת בבא בתרא¹²:
"אמר רבה בר רב הונא: כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא".

החפץ חיים הסביר¹³ על פי הראשונים שיוצא מהגמרא שני עניינים:

(1) ניתן למסור אינפורמציה שאיננה גנאי גמור בפני שלושה אנשים מכיוון שהדבר עתיד להתגלות, האדם נזהר שלא ישמעו מדבריו גנאי (רש"י).

(2) כשיש כבר שלושה אנשים שיודעים את הדבר, מותר לספרו באופן אקראי ולא שיכוון להעביר את הקול ולגלותו (רמב"ם¹⁴).

יש לציין שאף להיתר זה ישנן כמה מגבלות ותנאים לדעתו של החפץ חיים. עד כדי כך שהוא טוען¹⁵ שאם מקפידים עליהם כמעט אין להיתר הזה מקום במציאות. אלא שאם מסירת האינפורמציה, למשל בשיחת צוות, שייכת לקטגוריית תועלת דווקא בפורום הצוותי אז לכאורה אין צורך לעמוד בתנאים הללו. יתרה מכך, אם חלק מהתועלת היא דווקא באפי תלתא כמו ששיחת צוות נעשית, יש לנו תרתי לטיבותא, דהיינו שתי סברות להקל, גם שמדובר לתועלת וגם שמדובר בפני שלושה.

10 הלכות לשון הרע כלל י.

11 שו"ת יחווה דעת חלק ד סימן ס.

12 דף לט, א.

13 כלל ב סעיפים א-ג.

14 באופן למדני ראוי לשים לב שבכל אחת מהשיטות ישנה קולא וחומרא. לדעת רש"י מותר לכתחילה להיות הראשון שמספר את הדבר שאיננו גנאי גמור אבל לכאורה אסור לספר לשון הרע על אף שיש כבר שלושה שיודעים. אמנם לדעת הרמב"ם כן מותר לספר אם יש כבר שלושה שיודעים אלא שלכאורה אסור לספר אתם בפני שלושה על אף שאיננו גנאי גמור.

15 כלל ב סעיף י.

ב. היתרים בהלבנת פנים

מצאנו שתי משניות שמתארות מצבים של הלבנת פנים לצרכים מסוימים. מספרת המשנה¹⁶:

"איש הר הבית היה מחזור על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקין לפניו וכל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך! ניכר שהוא ישן - חובטו במקלו, ורשות היה לו לשרוף את כסותו. והם אומרים, מה קול בעזרה? קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים שישן לו על משמרו. רבי אליעזר בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו".

לא זו בלבד שהמנהג היה לבייש את השומר שנרדם בשמירתו, כנראה כדי ליצור הרתעה ומשמעת בקרב אנשי המשמר ולכן זה מותר, אלא אף זו שר' אליעזר מספר קבל עם ועולם שקרוב משפחתו נרדם פעם אחת ואכן חטף סנקציה. ראוי לציין שבביתנו העונש כאן מופעל "עקרון המידתיות", כלומר לא בכל הכוח ולא בכל סיטואציה. וכפי שמסביר ה"תפארת ישראל" על המשנה¹⁷:

"רצה לומר רק כסותו העליון שמסתמא התחתל בו, ובא על ידי זה לשינה, וגם דמסתמא לא הניחו לעמוד ערום".

רוצה לומר, יש להפעיל שיקול דעת בהלבנת פנים אף שהיא למטרה טובה.

המשנה הנוספת היא בפסחים¹⁸:

"נטמא (קרבן פסח) שלם או רובו - שורפין אותו לפני הבירה מעצי המערכה".

על פי הגמרא שם הסיבה שבגללה בעלי הקרבן נדרשים לשורפו לפני הבירה - מול כולם, היא כדי לביישן שלא נזהרו שלא לטמא את הפסח, ובלשון הרמב"ם בפירוש המשנה: "כדי שיזהרו בו להבא ולא יביאוהו לידי טומאה". ראוי לציין שגם כאן מופעל עקרון דומה למשנה במידות, שכן הגמרא אומרת שהסיבה לכך שהשריפה נעשית על ידי עצי המערכה דווקא, היא כדי לא לבייש את מי שאין לו כסף לעצים משלו. לא מביישים בעניינים לא רלוונטיים גם אם האדם עצמו ראוי להתבייש בגלל ענין מסוים.

מכל מקום עולה מהמקורות הנ"ל שיש היתר להלבין פני אדם ברכים אם יש צורך בדבר. הרב אשר וויס שליט"א משליך את העיקרון הזה גם על הצבא וגם על כל מערכות החיים החברתיים¹⁹:

16 מידות פרק א משנה ב.

17 אות יט.

18 פרק ז משנה ח.

19 ביסוד גדר מצוות שבין אדם לחבירו, תשע"ג.

"...שנשאלתי ע"י מפקד בצבא שמדקדק במצוות וידוע שבהכשרת והדרכת טירונים לפעמים גוערים בהם ומשפילים אותם בפומבי, על לא עול בכפם, וצורך יש בדבר על מנת לחשל את רוחם, ושאל הקצין אם היתר יש בדבר. וכיוצא בשאלות אלה יש גם במוסדות חינוך ובמערכות רבות בתחומי חיינו. ונראה לפי המבואר דכל שיש בדבר צורך ותועלת ואי אפשר בלאו הכי, והכוונה לטובה אין בו איסור הלבנת פנים."

ניתן לסכם את ההיתרים בכלל אחד. הרב אשר וויס שליט"א בדבריו שם טוען שהעיקרון הזה הובא בצורה רחבה בדבריו של ר' אלחנן וסרמן²⁰ המחדש שכל המצוות של בן אדם לחבירו תלויות בענין הזה של כוונה לתועלת:

"...כל האיסורים שבין אדם לחברו אינן איסורין אלא דרך קלקול והשחתה שלא לצורך... וכן בלאו דלא תלך רכיל, מותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת כדי להשקיט המריבה. וכן בלאו דאונאת דברים מותר להקניטו בדברים דרך תוכחה, וכן מותר להלבין פנים דרך תוכחה, אם לא חזר בו אחרי שהוכיחו בסתר... ומוכח מכל זה - דכל האיסורים האלו הותרו לצורך תועלת."

אם כן, גם בעניין לשון הרע וגם בעניין הלבנת פנים, אם ישנה תועלת בשיחת הצוות הדבר מותר. ואולי ניתן לחדש שמכיוון שהלוחמים משתפרים מכך ונעשים לוחמים יותר טובים בשעת קרב וכיוצא בזה, אפילו יש מצווה בקיום שיחת הצוות. שכן הדבר נכנס בגדר של "להזהיר את חבירו ולהצילו מפח יקוש, מצווה רבה היא ותבוא עליו ברכה". וצ"ע.

ג. הגבלות ותנאי הפוסקים לאמירת לשון הרע בהיתר

בשיחת צוות ישנה בעיה חריפה, כיוון שכל הצוות נוכח והלבנת הפנים או הלשון הרע הם בפרהסייה. הנה לשון הרמב"ם הפוסל מצב כזה²¹:

"...כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים, אף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו, עון גדול הוא. כך אמרו חכמים המלביץ פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו וכו'"

20 קובץ הערות סימן ע.

21 הלכות דעות פרק ו הלכה ח.

אמנם החפץ חיים²² מתיר זאת כאשר ברור שהאדם לא יקבל את הביקורת והתוכחה באופן פרטני:

"שיוכיח את החוטא מתחילה ובלשון רכה אולי יוכל להועיל לו ויטיב על ידי זה את דרכיו, ואם לא ישמע לו אז יודיע לרבים את אשמת האיש הזה מה שהזיד על רעהו".

אולם כאן יש להדגיש חילוק מהותי. גם אם אנחנו מצפים מלוחמים בצה"ל וכל שכן ביחידות מובחרות לשפר את תפקודם באופן מתמיד לא מדובר כאן בעבירות או בדברים שהתורה או חכמים מצפים שחברים יוכיחו אחד את השני. מדובר על נקודות וסיטואציות בסטנדרטים צבאיים שונים, כך שלכאורה גם אם הלוחם לצוות לא יקבל את הביקורת באופן אישי, אין היתר לומר לו אותה מול כל הצוות.

נוסיף לכך הגבלות נוספות, והם שבעת התנאים להיתר לומר לשון הרע לתועלת שסיכם החפץ חיים²³. נביא אותם כאן בקציר העומר: (1) שהמספר ראה בעצמו את העניין או שנתבררה לו האמת. (2) לא לחלוט מסקנות בפזיזות. (3) להוכיח בלשון רכה טרם מספר לאחרים. (4) לא "לנפח" עובדות. (5) שיכוון לתועלת ללא אינטרסים. (6) כשלא ניתן להשיג את הנדרש ללא לשון הרע. (7) שלא יגרם נזק יותר מכפי שהיה נדון בבית דין.

ויש לחשוב האם ניתן לצפות שבשיחת צוות יקיימו התנאים הללו? בוודאי שזה לא רלוונטי בשום אופן. שמא יש לומר, שמכיוון שהדבר נעשה לתועלת, אף על פי שלא כל התנאים יתקיימו עדיין יהיה מותר למסור אינפורמציה לתועלת? סברא כזו כתב החפץ חיים²⁴:

"ודע עוד עיקר גדול בענינים אלו, אם אחד רוצה להכניס את חברו בעניניו, כגון, לשכרו למלאכתו או להשתתף עמו או לעשות שדוך עמו וכל כהאי גונא (וכל כיוצא בזה), אפלו לא שמע עליו עד עתה שום רעה, אפלו הכי (פרוש, אף על פי כן) מתר לדרש ולחקר אצל אנשים על מהותו וענינו, אף דיכול להיות, שישפרו לו גנותו, אפלו הכי מותר, כיון דכוונתו לטובת עצמו לבד, כדי שלא יצטרך אחר כך לבוא לידי היזק ולידי מצה ומריבה וחלול ה', חס ושלום וכו' כי אף אם יספר עליו חברו את עצם גנותו, אין הוא עושה בזה איסור גם כן, כיון שגם הוא אינו מתכוון בתשובתו לספר גנותו של חברו, רק הוא אומר האמת בכדי להיטיב עם זה השואל מאתו עצה בענין זה, כאשר בארנו במקום אחר,

22 כלל י סעיף ב.

23 שם.

24 כלל ד סעיף יא.

דזה מותר מן הדין. אך מאד יזהר שלא לגזם את הדבר, יותר מכפי שהוא יודע את ברור הדבר, ועוד איזה פרטים הנצרכים לזה".

כלומר שמכיוון שמטרת הבירור והחקירה היא לתועלת אע"פ שהשיחה תתגלגל לכל מיני עניינים, שייתכן שאינם רלוונטיים הדבר מותר.

ומה בענין הפרהסיה? האם כל הצוות צריך לשמוע את האינפורמציה שפלוגי אומר על אלמוני? האם כל זה נדרש? בנקודה זו נחלקו אחרוני דורנו. דעת הציץ אליעזר²⁵ היא שמכיוון שיש צורך מערכת בדבר ואם יצטרכו לדקדק בכל אחד שנמצא בחדר אם הוא אכן שומע לתועלת, אזי תהיה פגיעה במערכת ולכן הוא מתיר למזכיר וכדומה להיות בשעת ישיבת צוות כדי להקליד חומר וכו'. וזה לשונו שם:

"...מכיוון דאחרת, יתקלו בקשיים, והעבודה לא תיעשה כפי הדרוש, ותביא לאיחורים ולשיבושים מכמה פנים. הרי נקרא זה מה שעושים זאת בצירוף מזכיר או מזכירה, וכדומה, לשם תועלת הנזקקים אשר בכה"ג מותר וכו' מכיוון שאחרת לא יוכל הרופא למלא תפקידו כראוי, ומוכרח לעזרת מזכיר או מזכירה כדי להכתיב על ידה את התוצאות. ומוכן זאת מראש, אם כן נחשב הכל גוף אורגני רצוף אחד בבחינה של שלוחו כגופו וכו'".

אמנם דעתו של הרב יצחק זילברשטיין שליט"א בשם הרב אלישיב זצ"ל היא להחמיר בזה²⁶:

"...ובכל משרד מפעל בית חרושת בית ספר או ישיבה אסור לגלות קלונו של כל אדם שלא לצורך ואסור למנהל להכתיב פרטים על תלמיד על ידי המזכיר אלא יצוהו לכתוב מכתב כשצריך לכך והמנהל יכתוב בכתב ידו בסוף את שם התלמיד או שם הפקיד ואם לא ניתן לעשות כך יתפנה המנהל ויקח חופש כדי לכתוב בעצמו ולא יעבור על איסור לשון הרע".

ובכן ניתן לסמוך על דעתו של הציץ אליעזר שכן סברתו מאוד מתיישבת על הלב. אם ישנה תועלת בשיחת הצוות היא תוכל לבוא לידי ביטוי רק כשכל הצוות נמצא. לא ייתכן לפרק את החבילה האורגנית, כלשונו, של הצוות בייחוד ביחידה מובחרת. אם אמנם יש סיטואציה אחרת שהדבר יותר קל ורלוונטי, המחמיר תבוא עליו ברכה.

25 חלק כ סימן נב.

26 שיעורי תורה לרופאים א, מו.

ד. תועלת בשיחות צוות

כדי לבחון האם יש תועלת בשיחת צוות יש לברר זאת כפי שקצינים בכירים²⁷, רואים אותה נכון להיום:

"המטרה צריכה להיות לשפר האחד את השני ולפתוח דברים שלא היו נפתחים לעולם. המטרה צריכה להיות - שיפור אישי, שיפור צוותי, גיבוש צוותי והיכולת לסמוך האחד על השני".

אם כן, על פניו מטרתה של שיחת צוות היא לתועלת. בייחוד כאשר מדובר על יחידות מובחרות בהם הסטנדרטים של איכות הלוחמה והציפיה לחוסן מנטלי מול ביקורת גבוהים ביותר, סיטואציה של לוחמים המעירים אחד לחבירו על מנת להשתפר היא דבר נכון. אלא שכאן יש לברר - האם אכן שיחות הצוות מתנהלות בצורה אחראית ומבוקרת כדי לקבל את ההישג הנדרש? האם ברור לנו ששיחות הצוות הללו מועילות לצוות ומשפרות את הלוחמים יותר מאשר הן לא היו נעשות?

"...דרך אגב מפקד צוות לא יכול ולא צריך להיות זה שמעביר את זה, זה יכולת מורכבת ורגישה של בעלי מקצוע לדעת להבחין בין הדברים הקטנים. הנושא זה לא רק בשיח שמתבצע בחדר ומה שאומרים בו זה רק חלק. מה שקורה אחר כך בחדרים, באוכל לא פחות חשוב. כמו כן חייבים לעשות פעילות גיבושית בכדי לשחרר לחצים. אם הדבר הזה לא מתבצע התהליך הזה של הצוות יכול להגיע לאסון".

הנה התבטאות נוספת שממחישה את המורכבות של שיחות צוות:

"שיחות צוות, כמו דברים רבים, תלויים במוביל הפעולה. ככלל אני מגדיר את כל הנושאים הללו "מעצימים". למפקד טוב ואכפתי - אלו מנגנונים מקדמים.. את הבינוני לגרוע, את הטוב למצוין וכו".

ה. לשון הרע במחנה הצבא

למרות שישנה תועלת בשיחות צוות בהנחה שהן מתצבעות כיאות, וועדות הערכה וכדומה, יש לשים לב להתייחסות של התורה לסוגיה המיוחדת של דיבורים אסורים בתוך מחנה הצבא דווקא. אכן הדברים נאמרו בהקשר של שעת מלחמה אבל התפיסה הצבאית כיום מגדירה

27 ס. גדל ביחידת אגוז - כעת בתפקיד מח"ט. מ. גדל ביחידת אגוז - כעת בתפקיד מג"ד. א. גדל ביחידת שלדג - כעת בתפקיד מג"ד.

שהצבא נמצא תמיד במערכה (מב"מ- מערכה שבין מערכות) ולכן הדברים רלוונטיים בכל אופן. מקרא מלא דיבר הכתוב²⁸:

"כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע".

חכמים הבינו שהפסוק מכוון על דיבורים אסורים ודברי המדרש הובאו ברמב"ן על הפסוק:

"כשהוא אומר "דבר" אף על לשון הרע (לשון המדרש). וגם זה מן הטעם שפירשנו, כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות, שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם, כאשר אמר כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' ועוד, שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו, וזהו ולתת אויביך לפניך - והוסיפו בו לשון הרע, כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת, ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים".

הציץ אליעזר²⁹ מסביר שהרמב"ן הבין שיש לאו נוסף מיוחד על לשון הרע בתוך מחנה צבא ישראל בגלל הסיבה המיוחדת של הצורך באחדות (בלשון הצבא "ערך הרעות") ולכידות המחנה מול צבא האויב שלא ימצא צבא מפולג וחלש פיקודית ומורלית.

גם הירושלמי שהבאנו בתחילת דברינו, טוען שהחומרה של לשון הרע בתוך מחנה הצבא הישראלי, או אפילו בין מחנה הצבא לגורמי חוץ (כפי שהבין ה"משך חכמה" על הפסוק) הוא חמור ביותר. ההשוואה שעורך הירושלמי היא חריפה - אפילו צבאו של דוד שהיו דור של צדיקים לא הצליחו לנצח במלחמה אבל צבאו של אחאב שהיו עובדי עבודה זרה כן נצחו במלחמה משום שלא היו ביניהם "דלטורין" (=מלשינים/מספרי לשון הרע).

1. סיכום

על מנת ששיחת הצוות תהיה מותרת היא צריכה להיעשות בצורה מקצועית ובוגרת. מפקד הצוות צריך לנהל אותה ולתעל אותה להשתפרות - לתועלת - ולא להתשלחות או "צליבה" כלשון הלוחמים. שיחת צוות למשל שאין בה את מפקד הצוות והשיח נעשה בצורה חסרת בקרה או ניהול הדבר לא ראוי ולא נכון בלשון המעטה.

28 דברים כג, י.

29 חלק כ סימן ו.